

İDEALİST VE MATERYALİST FELSEFELER İNSAN HAKLARI KONUSUNDA NE DİYOR? (FICHTE VE FEUERBACH ÖRNEĞİ)*

WHAT DOES IDEALIST AND MATERIALIST PHILOSOPHIES SAY ABOUT HUMAN RIGHTS? (EXAMPLE OF FICHTE AND FEUERBACH)

Önder BİLGİN**
Serdar SAKINMAZ***

Öz

Felsefe Tarihi ayrımı içerisinde en genel haliyle nesneden hareket eden felsefeler materyalist, öznenen hareket eden felsefeler ise idealizme varır. Bu felsefelerin hangisine katıldığımız, hangisinden beslendiğimiz ya da kültürel ve siyasal olarak hangisinin içinde yaşadığımız insandan ne anladığımızı ve ne çeşit bir insan olduğumuzu da belirler. İnsanın ne olduğu ve ne çeşit bir insan olduğumuz ise insan haklarından ne anladığımızla ilgilidir. Bu çalışmada idealist ve materyalist Alman temsilcilerinden hareketle insan haklarının tespit ve çözümlenmesinde, felsefe sistemlerinin hareket noktalarına göre nasıl biçimlendiğini ve günümüz insanının hangi perspektiften beslenerek insan hakları konusunda akıl yürüttüklerini belirlemeyi deneyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Materyalizm, Idealizm, Fichte, Feuerbach, Din, Eğitim, Ben.

Abstract

In the distinction of history of philosophy, philosophies moved from object comes to materialism, on the other hand, philosophies moved from subject necessarily reaches idealism. Which philosophy we will choose among these philosophies is related to what kind of human you are. Also, what sort of human we are determines our understanding of human rights. In this study, with the reference to German agents of idealism and materialism, we will try to identify that how systems of philosophy shapes for their starting points. Moreover, we will try to determine that which perspectives modern-day humans prefer to reason regarding human rights.

Keywords: Human Rights, Materialism, Idealism, Religion, Fichte, Feuerbach, Education, Self.

Giriş

Yunan Felsefesi tarihinde insan ve onun haklarına ilişkin düşünüşün tarihçesi, eşya/kosmos üzerine düşünüşten görece sonradır. Bu görecelik felsefeyi Thales (M.Ö. 6. yy) ile başlatmaktan da kaynaklanır. Daha sonra Antropolojik devir (M.Ö. 450-400) ile insan ve onun üzerine düşünmeye başlayan Yunan felsefesinden önce de insanın kendi ve hakları üzerine düşünmüş olmalıdır. Zira insan kendini sorun etmekten asla vazgeçmeyen bir varlıktır. Bu haliyle aynı insan, haklarının da sorumluluklarının da peşine düşen ve bunu bir sistem ve tutarlılık içerisinde göstererek hukukî, siyasî, iktisadî, bedenî, medenî ve diğer hakları üzerinde birbirinden farklı düşünce sistemleri ortaya atmıştır.

Modern antropoloji insanı; bilen, yapıp-eden, kıymetleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve tayin eden, isteyen, bilen, yapıp-eden, kıymetleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve tayin eden, isteyen, seven, özgür, ideleştiren, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, konuşan ve biyo-psişik bir varlık olarak görür (Mengüşoğlu, 1971, 64-288; Birand, 2001, 189; Yılmaz, 2002,67,68). Oysa Kant ve sonrası Alman felsefesi tarihsel akrabalıkları bakımından kökleri Yunan felsefesinde aranacak olan idealizm ve materyalizm karşıtlığını insan ve onun hakları üzerinden de derinleştirmiştir.

Henüz 'insan', 'devlet' ve 'hak' üzerinde, üçünün birlikte oluşturduğu sorunu birlikte kavrayan ve bu haliyle de köklü bir deneyimi olmayan Batı zihni, hareket noktası belirlemede tarihsel birikimlerinden destek ve dayanak alabilmektedir. Bu bakımdan hem idealist hem de materyalist felsefeler bu yeni durum karşısında hepten çaresiz değillerdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden yaklaşık iki yüzyıl önce başlayan bu tartışmalarla Batı, çeşitli felsefeler arasında salınan görüşlerini hukuki ve evrensel normlarla buluşturmayı başarabildi. İşte uzun soluklu bir çabanın aynı dili konuşan iki filozofunun bu alana ne

* Bu makale, 27-30 Ekim 2016 'da Antalya'da yapılan 3. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı. obilgin@akdeniz.edu.tr

*** Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı. serdarsakinmaz@gmail.com

kattıklarını da birkaç örnek üzerinden göstermeyi deneyeceğiz. Bu makalede Fichte ve Feuerbach'ın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi üzerinden karşılaştırılması başka bir çalışmanın konusu olduğu için gösteril (e) meyecektir.

A. J. Gottlieb Fichte

İnsan haklarını idealist ve materyalist perspektiften anlamak için Alman filozoflar seçilmiştir. Her ikisinin de en genel anlamda metafizik ve eylem felsefesi üzerinde ortaklaşmış olmaları insan hakları konusunda söz söylemeyi mümkün kılacak özellikler olarak alınabilir. J. Gottlieb Fichte'yi (1762-1814) merkeze alarak yapılacak olan bir insan hakları çözümlemesinde; insanın en temel hakları, *mülkiyet hakkı, mal edinme hakkı, iş hakkı (çalışma hakkı), devlet kurma hakkı, düşünce ve eylem özgürlüğü ve öğrenme hakkıdır* (Hızır, 1976, 184). Bu hak ancak *öğretme hakkının* bulunduğu yerde gerçekleşebilir. Bu haklar insandan hiçbir şekilde alınmamalıdır.

Özgürlük talebi; içerisinde teleoloji barındırsa bile idealizmi, kör bir zorunluluğun olduğunu söylemek ise materyalizmi imler. "Fichte için idealizm, devrimci bir felsefedir. Çünkü idealizm, 'Ben'in kendi özgürlük bilinci', kendi için kendini düşünme yeteneği ve belirlenimi, olduğu gibi olan hiçbir şeyden memnun olmama, buna karşın durmadan ve yorulmaksızın ne olması gerekiyorsa onu sağlamaya çabalama üzerine her şeyi temellendirir. Fichte bu nedenle, materyalizmin tüm biçimlerini, özellikle de determinizmi vurgulayan ve insanları evrensel bir mekanizmanın dişlisine indirgeyenleri, toplumsal ve politik açıdan baskıcı eski rejimlerle ilişkili sayar." (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 394) Fichte'nin materyalizm eleştirisi, insanın belirlenmiş, kuşatılmış olması anlamında deterministik mekanizmin yumuşak karnıdır. İdealist felsefeler insan hürriyeti konusunda, bir açıdan, materyalizmi determinizmle eşit sayarlar.

İdealist Fichte'ye göre bilmek değil, eylemek temeldir. Çünkü varlık özgür olduğu için ektindir, aktiftir. Bilmek de eylemek gibi üç adımda olur. İnsan, sırasıyla mutluluk, güçlülük ve özgürlük istencine ulaşır. Fichte'nin özgürlük ve ahlak öğretisi, devlet ve hukuk öğretisini oluşturur. Devlet ve hukuk mülkiyet ve *çalışma haklarını* teminat altına alır. Devlet gerektiğinde zor kullanabilir. Zor kullanmak özgürlük ve dolayısıyla ahlaki etkileyip, belirleyeceği için devlet bir hukuk kurumu gibi değil, bir eğitim kurumu gibi çalışmalıdır. Bu ise pratikte uygulanamaz olduğu için romantizme yaklaşılmış olur.

Fichte önceleri Fransız devrimi yanlısıdır. Bazı kişilerin uluslara karşı ayrıcalıklı olmalarına karşı çıkar. Asilliğin ortadan kalkmasını ister. Bu görüntüsü onu bir Aydınlanmacı yapar. Ancak o aydınlanmacılarla da mücadele eder. Bu mücadele onda özgürlük hakkını bir değer olarak geliştirir. Bu kavramın gelişmesi ile Fichte, "Kapalı Ticaret Devleti" adlı eserini yazar. Burada ulusları ayakta ve bir arada tutan "bir tek kişi evini süslemeden önce, herkes tok ve sürekli ev sahibi olmalıdır. Bir kişi şatafatlı giyinmeden önce herkes rahat ve sıcak giyinebilmelidir. Bu Fransız devriminin eşitlik anlayışını çağırıştırılmaktadır. Oysa Kant'ın "kendi maksimini kişi kendi koymalıdır" ilkesi onu zorunlulukla özgürlüğe ve o da Kapalı Ticaret Devletine yöneltir (Hızır, 1976, 185-186).

Bu devlette malların eşit olarak dağıtılması için bütün mallar devletin elinde bulundurulmalıdır. Fransız devriminin anladığı anlamda mülk edinme hakkı verilmeyecektir. Ama iş hakkı verilecektir. Yani her vatandaşın devletten iş isteme hakkı olacaktır. Mülkiyet hakkı ile kastedilen de budur. Devlet iş verdiği için mülkiyeti ve toprakları denetimi altına alır. Serbest piyasa ve rekabet koşullarına asla izin verilmez. Para, biriktirilmemesi diye en değersiz şeyden yapılır. Devlet; sanatçı, ticaret erbabı ve zanaatkârın sayısını belirler. Para dışarı gitmesin diye seyahat de kısıtlanabilir.

Görülüyor ki özgürlük hakkını bir ide olarak alan ve çıkış noktası olarak belirleyen Fichte düşüncesi sıkı bir devlet sosyalizmine, "Autarchie'ye dönüşür. Bu sistem yurttaşlar arasında eşitlik sağlasa bile özgürlük ve buna bağlı diğer anlayışlar gelişemez. "Özgürlük, eşitlik içinde kölelik, eşit olarak dağıtılmış sefillik olur." Hızır'ın "iyi niyetli bir metafizikçi" olarak gördüğü Fichte düşüncesinin iki büyük dünya savaşı esnasında ekonomileri bozulan ülkelere ilham verdiği sıkça tekrarlanır (Hızır, 1976, 186-187).

Fichte'nin "Alman Milletine Söylevler" adlı eseri, siyasal tarih ile felsefenin iç içe geçtiği, siyasal yankıları bir yana, insan hakları konusunda millet merkezli; millet, milliyetçilik ve milli eğitim gibi konuları öne taşır (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 426-427). Eğitim ise onun hem devlet hem de insandan beklediği en önemli eylem ve etkinlik alanıdır. Devlet insanın türdeşlerini ezmemesi için olması gereken bir kurumdur. Bu da insanın *yaşama hakkını* koruyan kurumun devlet olduğunu gösterir. Devlet yaptırma hakkına sahiptir. Bu da zor kullanarak mümkün olabilir. Zor kullanmak özgürlükleri kısıtlar. Öyleyse devlet özgürlükleri kısıtlamamak için milli eğitimi düzenlemeli ve *öğrenme hakkını* güvence altına almalıdır. Öğrenme hakkını garanti eden şeyde *öğretme hakkıdır*. Dolayısıyla devlet bireyin yaşamına karışma hakkına sahiptir.

Fichte felsefesi insanın özgürlüğü ve *çalışma hakkı* üzerine kurulmuş bir ahlak idealizmidir. Fichte,

kişisel özgürlük ve dokunulmazlık gibi bireysel haklar konusunda liberaldir. Özellikle ekonomi alanında başkalarını etkileyen davranışlar konusunda ise anti-liberaldir. Bireyin temel haklarını yukarıda ifade edilen 'sivil-politik sözleşme' gereği koruması gereken devlettir. O'na göre devlet neyi koruyacaktır? Sorusunun cevabı kısa ve nettir. Kişinin bedeni ile başlayan özgürlüğünün dışsal alanının dokunulmazlığıdır. " Bir kişinin bedeni hatta onun yerine geçen ya da onun gerçek uzantısı olan şey, o kişinin *meskenidir*. Bu yüzden hem *beden* hem de *mesken hakları* Fichte için dokunulmazdır. Birey meskeninin hükümdarıdır." Kendi meskeninde sıkı bir kişisel dokunulmazlık hakları olduğu üzerinde duran Fichte'ye göre devlet 'ancak benim talebim olduğunda evime girebilir' der. (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 378-379)

Onun *beden ve mesken hakları*, etik teorisiyle açıklanamayacak bazı sorunlar da içerir. Devletin asla suç sayamayacağı, kamusal alanda gerçekleşmeyen eylemler sınıfına dahil edilebilecek olan uygulamalardan olan; " *intihar, evlilik dışı cinsel ilişki, zina, metreslik, fahişelik ve hatta (kendini idare edemeyecek kadar küçük ve tamamıyla anneye bağımlıyken çocuğun annesi tarafından gerçekleştirilen) çocuk katli.*" Beden ve mesken hakkıdır ve devletin dokunamayacağı alanlardır. Ancak cinayet ve tecavüz hem bir beden hem de bir mesken ve hak ihlalidir. Ceza ve kefarete teorisi içerisinde değerlendirilir. (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 379-381)

Kötü ve yoksul bir çevrede doğan Fichte'nin babası yoksul bir keten bezi dokumacısı olduğu için ailesi özgürlüğünü kazanana kadar serf (köle) olarak yaşadı. Yaşadıklarını bir adalet sorunu olarak gören Fichte, politik devletin birinci sorumluluğunun her bireyin *refah hakkını* güvence altına almak olduğunda ısrar eder. *Mülkiyet hakkı refah hakkının ön şartıdır. O'na göre mülkiyeti; hiç bir bireyi yoksulluğa düşürmeyecek biçimde dağıtmak yükümlülüğü devlete aittir. Devlet mülkiyet ve refah hakkını sağlamak istiyorsa, yurttaşın geçiminin temel bir aracı olarak meslek hakkını da garanti altına almalıdır. Bütün yurttaşlar sahip olduklarıyla hayatını devam ettirebilecek duruma geldiklerinde ancak o zaman herkes özel mülkiyet hakkına sahip olur. "Dekore edilmiş bir evden önce herkes, öncelikle yeterince beslenmiş olmalı ve güven içinde barınacağı bir yere sahip olmak zorundadır; güzel giyimli olmaktan önce herkes, giyinecek uygun ve sıcak tutan bir şeye sahip olmak zorundadır... Bu, herhangi bir kimsenin "Ama ben lüks şeyler alabilecek durumdayım" diyebileceği bir şey değildir. Çünkü herhangi birinin, kendi yurttaşlarından bazıları temel ihtiyaç maddelerine sahip değilken ya da onları alabilecek paraları yokken lüks maddelere para harcaması adaletsizliktir. Böyle bir durumda lükse yapılan harcamalar, hakka dayalı bir servetin işareti değildir. Rasyonel bir devlette bu servet, o kişinin olamaz."* Daha açık bir ifade ile özel mülkiyet ve lüks hayat, herkesin asgari geçim şartlarına ulaştıktan sonra ancak mümkündür. Temel ihtiyaç maddelerinin herkesin temin ve tedarik edebilmesi için fiyatlarının sabitlenmesi görevi de devlete aittir. (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 282-283)

Mirasın bir hak olduğu görüşüne katılmayan ve devlete geniş yetkiler tanıyan Fichte'ye göre, toplumsal sözleşmeye taraf olma yetkisini kaybetmiş olan ölü kimsenin bıraktığı mirasın doğal bir hak olmadığını, ölen kişilerin servetinin devlete geçeceğini söyler. Dış Ticaret hakkı konusunda da devleti yetkili gören Fichte; yarı sosyalist kapalı bir ticaret devleti önerir. Bununla devletin ekonomide lokomotif görevi gördüğü, yurttaşlarının hakka dayalı mülkiyetlerini güvence altına almayı hedefler. (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 383-384)

İlginç bir aşk teorisi de geliştiren Fichte, cinsel ilişkide kadının edilgin rolünün onda kendi başına bir amaç olamayacağı sonucunu çıkarır. Dolayısıyla aşk yalnızca kadınlar aracılığıyla dünyamıza girer. Erkekler aşkı bir kadının aşkına karşılık vererek öğrenirler, evlilik sadece kadının erkeğe duyduğu aşk sonucunda mümkündür. İşte bu aşk, kadını bütün kişiliği ve haklarını kocasına teslim etmek zorunda bırakır. Onun dönem şartlarına göre ileri bir fikir sayılabilecek görüşlerinden biride boşanma hakkıdır. Devlet, tarafların istemesi, kadının kocasını sevmemesi durumlarında boşanmayı sağlamak zorundadır. Boşanma sonucu kadın kişi ve yurttaş olarak bütün haklarına yeniden kavuşur. (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 380)

Zora dayalı bir sosyalist devlet fikri onun özgürlük anlayışı ile çelişir. Bunu Fichte şöyle çözümler: Gerçekten ahlaklı olan ve hak düşüncesine inanan kimse, hukuk ve devletin zor kullanmasını kabul edecektir. Yasa başkalarına saygı göstermemizi sağlar, ahlaklı kimse bunu devletin kullandığı zor ile değil, ahlaklı özünden doğan bir inanışla isteyecektir. Zira devletin zor kullanmasını da yine özgür birey olarak kendisi seçmiştir. Devletin zor kullanmasının hak olması bireyin seçimi dolayısıyladır. Böylece devletin yasası, zor kullanması, ahlaklılık için bir sorun oluşturmaz. Yine de ahlaklılık ile zor arasındaki çelişme tam olarak ortadan kalkmış olmaz. Ahlak mutlak özgürlük isterken, devlette zor kullanmak durumundadır. Bu çelişki ancak devletin zor kullanmadığı bir duruma yükselmesiyle mümkün olabilir. Bu da devleti bir hukuk kurumu olmaktan çıkarıp bir eğitim kurumuna dönüştürmekle olabilir. Devlet her bireyi yasaya kendiliğinden uyan ahlaklı bir birey olarak yetiştirmesiyle gerçekleşebilir. Böylece Fichte'de hak ide'si eğitime dönüşür. Siyasal yükselme ahlakî yükselmeye bu da politik ve ekonomik kalkınmaya varır. Her şeye ahlak ilkeleri egemendir ve bu ilkelerle insan hak ve özgürlüklere ulaşılmış olur. Bu düşüncesi ile o

romantiklere yaklaşır (Akarsu, 1979, 61-65). O'na göre Romantikler ve Varoluşçular "...belirli ahlak yasalarını ya da nesnel olarak paylaşılabilen herhangi bir ahlaki ölçütü reddetmişler ve Foucault'un da yapmış olduğu gibi, kişisel mizacın önemini vurgulayan ve ahlaki eylemi sanatsal yaratıcılığa benzeten salt öznel bir ahlaklılık anlayışını benimsemişlerdir." (Haz. Kılıçaslan- Ateşoğlu, 2006, 387).

B. Ludwig Andreas Feuerbach

Materyalizm'in doruk noktalarından biri olan 19. Yüzyıl filozofu Feuerbach'a (1804- 1872) göre din, insanlığın idealini yansıtan bir fenomendir. İnsan, doğa karşısında eksiklikleri ve çaresizliği karşısında kendisinden daha mükemmel, daha üstün, daha ideal sıfatları soyut bir varlığa havale eder. Arzu ve istekler, bu dünyada gerçekleştirilmesi imkânsız gibi görünen durumlar, hayaller her zaman bir ideal tasarımına götürmüştür. Bu durum ise insanı idealleri karşısında küçük duruma düşürmüştür. İnsan kendini Tanrılaştırırken, kendi özüne uzak kalmıştır. Ancak doğa karşısında güçlendikçe dinler konusunda şüpheye düşmüş ve kendine güveni artmıştır. Tanrı'dan kısmen vazgeçerek sekülerleşme adımı olarak devleti kurmuş; son olarak aydınlanma sürecinde "aklını kullanmayı" şiar edinerek toplumsal birey haline gelmiştir. Kendine yabancılaşmaya sebep veren ve doğal olmayan dinden uzaklaşılmalı, toplumsal yaşantıya insanın kendi doğal özü yoluyla varılmalıdır. Öyleyse Feuerbach, teolojiyi antropolojiye çevirir. Çünkü insanın en kutsal kavramları bile doğa yoluyla, yani bir maddi nedenden türer. Din karşısında mutlulukçu ve özgürlükçü bir ahlakı savunan filozof, insanın kendi özüne uygun bir toplumsallığı kurabileceğine inanır. Tanrı sevgisinin insan sevgisine dönüşeceğini belirten Feuerbach'a göre mutluluk bir eğilim olarak aynı anda hem kendine hem de başkalarına yararlı olabilecek bir arzuyu barındırır. Bunun gerçekleşeceği yer ise Devlet'tir. İnsan'ın kendi özünü yansıtan devlet, mutlak insandır. Devletin mensubu bir insan, bir iş yapıyorken başkasının da o işi yaptığını bilir. Herkes başkası için çalışır. İnsana hakkını veren kendisi değil diğer insanlar; dolayısıyla devlettir. Tanrı'dan vazgeçen insan, seküler din olan politika ile hayatını sürdürür. Böylece ilkelere göre değil de özü konusunda karar verecek politikalar üzerinden doğallık yakalanmaya çalışılacaktır.

İnsan hakları; tarihsel gelişim sonucu meşrulaşmış, temel normlar haline gelmiş, tüm insanların sahip oldukları vazgeçilmez, devredilemez temel haklardır. Peki, salt insan kimdir? İnsan bir ruh varlığı mı? Bir beden mi? Doğanın mı yoksa Tanrının, Tinselliğin ortaya çıkardığı bir varlık mıdır? İnsanın neligini ortaya koyan farklı felsefi akımlar aslında onun kim olduğunu açığa çıkarırken kullandığı yöntemde farklılaşsalar bile, hepsi insan için ideal yaşamın mümkün olduğuna inanırlar.

Bu bakımdan hiçbir filozof insan için ideal olmadığını düşüneceği bir fikri beyan etmez. Zaten böylesi bir sav felsefenin kendisine, kökleri Eski Mısır ve Antik Yunan'a uzanan "Kendini Tanı" düşüncesine de tezat oluşturur. Kendini tanımayı, kendini bilmeyi amaç edinen ve farklı başlangıç noktalarından hareket eden felsefe bu noktada birleşir. Onları ayırırsa insana olan yaklaşımda hangi temelden hareket ettikleri, neyi öncül alıp sonuca nasıl ulaştıklarıdır. Varlığa ve bilgiye dair söylemde bulunmak bir filozofun yegâne işi değildir. O, insana ulaşma çabasını gizlemeye çalışsa da vardığı bütün sonuçlar yine insanı ilgilendireceğinden kurduğu bütüncül yaklaşımda insana her daim yer açar. Bu yüzden bütün felsefe akımlarının insana dair şöyle ya da böyle tanımlamalar yaptığı görülür. Bunlar, kimi zaman "politik canlı" (zoon politikon) (Aristoteles, 1975), kimi zaman "mikrokosmos" (Scheler, 2012) kimi zamansa "ölüme doğru olan varlık"tır (Heidegger, 2011, 250). Bu tanımlar her zaman bir varsayımdan kalkılarak yapılmaktadır. Bir varsayımın dayanağı ya fikri ya da maddi bir temele oturur. Çalışmamızın eksenini oluşturan iki filozof, Fichte ve Feuerbach, temellerin açıkça görünebilmesi, insana dair iki uç yaklaşımın ve insan haklarına dair perspektiflerin temel dayanaklarının anlaşılması için seçilmiştir.

İnsan hakları, bütün insanlara tanınmış doğal haklardır. İnsana yaklaşılması gerek yön, zihinsel, ırksal, kültürel vs. değil, türsel ve bütünsel antropolojik yöndür. Feuerbach, insanı kendi doğasına kavuşturarak kendini tanımmasının önünü açacaktır. Böylece olanakları, duyguları, iradesi, akli ve farkındalıkları yani kısacası doğası açığa çıkacak; mutlu olma yolundaki eğilimini, sevgi bağı ile kurduğu toplumda gerçekleştirebilecektir. Kendi kendine düşüğü yabancılaşmadan yine akli ve doğası sayesinde kurtulacak ve "insan olma" amacını gerçekleştirecektir.

Feuerbach'a göre insan doğa karşısında kaldığı güçsüzlük ve korkularının üstesinden kendi özünü parçalayarak gelmiştir. Korkan, çaresiz kalan bir "ben"e karşılık, doğa karşısında korkusuz, iradeli, güçlü bir ben imgesi yaratmıştır. Bu, insanın mutlu olma isteği ve ben sevgisinden kaynaklanır. Gerçek ben'in bu parçalanması insanın özünden de uzaklaşmasını, dolayısıyla yabancılaşmayı beraberinde getirir. Her korkudan, özellikle ölüm korkusundan kaçmanın yolu olarak yaratılan imgeye sığınan insan, arzu ve isteklerini de imgelemine taşımıştır. Mağaralara çizilen öküzler ya da -doğurganlığa duyulan arzunun cinsel organların abartılmasında cisimleştiği- Venüs heykelleri bu imgelemin dışavurumları olmuştur. Ölüm korkusu karşısında artan ölümsüzlük arzusu, gökyüzünün sonsuzluğu, güneşin kutsal sayılmasını ve

piramitlerin yapımını beraberinde getirmiştir. Yaratılan imgeler gittikçe mükemmelleşip gittikçe daha fantastik ve mistik nitelikler kazandığında pagan çağın dini haline gelir. İmgelem kendini sanatta, bilimde ve felsefede gösterir. Bu yansılar ise dinin kendini korumasını sağlayan kendi bilincidir. İnsan kendi bilincine uzak düşmektedir. Doğaya bağımlı Antik Yunan yaşamında ihtiyaç olan şey uzun ve sağlıklı yaşam olduğundan Tanrılar bunları sağlayacak niteliklere sahiptir. İnsanın ihtiyacına göre şekillenen dini yapı, ihtiyaçlar şekillendikçe farklılaşır. Antropomorfik tanrılar döneminde insanlar doğa karşısında güçlendikçe Tanrılar da daha sosyal ve siyasal nitelikler kazanmıştır. Örneğin Zeus aynı zamanda kraldır. Feuerbach'a göre "din insanın hayvandan özden kaynaklanan farkına dayanır" (Feuerbach, 2008, 116).

İnsanın kendini yansıttığı, kendiyi özdeşleştirdiği Tanrı'dan uzaklaşması onun yabancılaşmasını derinleştirir. Daha soyut Tanrı figürlerinin ortaya çıkmasıyla Tanrı kavramı mükemmelleştirilir ve din esteteze edilir. İnanç mekânları birer şaheser olmak zorundadır. Tanrıça dönemi biterken erkek ve Baba Tanrı modeli geçerlilik kazanır. Ancak Hıristiyan dininde baba olan tanrı tekrar yeryüzüne iner. Acı çeken, halkın gönlünden kopan duygular taşıyan Tanrı'nın yeryüzündeki oğlu, aslında insanın doğal özelliklerini kendi bedeninde yeniden birleştirmiştir. Dahası Meryem de Tanrı ve İsa figürlerinin yanına yerleştirilir ve ona (kadına) kutsallık vazifesi verilir. "... Tanrının tek oğlu bir tanrı- anasına da gereksinim duyar. Oğul neredeyse ana da orada olmalıdır, baba için oğul biriciktir ama oğul için ana bir tanedir" (Feuerbach, 2008, 115). Yani tanrıya atfedilen özellikler tekrar aileye ve insana döner. Akıl, istenç, sevgi insanın özünde tekrar canlanmaya başlar. Hıristiyanlığın aşılması, aslında Hıristiyanlığın kendinde bulundurduğu bu durumdan kaynaklanır. Hıristiyanlığın da aşılmasıyla insanlar Tanrı sevgisini insan sevgisine dönüştüreceklerdir.

Feuerbach, dini dinsel yönden de analiz etmiştir. Din, Latince bağlanma anlamındaki *Religare* kelimesinden gelir (Taşkın ve Becermen, 2013, 443). Öyleyse din bağlanmayı ifade eder. Bu bağ insana ait öznel nitelikler ile kurulur. İnsanlar arası kurulan her bağ dinsel niteliktedir. Dini, maddi bir temele, insana indirgeyen Feuerbach materyalizmi ruhu da bedeninin bir çıktısı olarak tanımlar. Mistik bir önerme olan "Tanrı insanın içindedir" sözü, insanın kendisini bulması için önce özünü, yani Tanrı'yı bulması gerektiğini belirtir. Ruh ile beden, varlık ile bilinç, biçim ve içerik nasıl ki iç içeyse, Tanrı ile insan da iç içedir. Tarih, insanın ortaya çıkmasıyla başlar. Tarihin konusu insandır. Feuerbach'a göre insanın insan haline gelmesini yalnızca antropolojinin dine bu tarihsel bakışıyla anlayabiliriz. İnsanın doğaya bağımlılığı dinin kökenidir. Bu bağılılığın ideal tasarımları yaratması ve sonrasında ihtiyaçların çeşitlenip farklılaşmasıyla açılan din, son kertede insanın tekrar insan olması görevini üstlenecektir. "İnsan pratik olarak İsa'nın yerini almışsa insansal öz de tanrısal özün yerini almalıdır. Gökyüzünün yerini yeryüzü, duanın yerini çalışma, incilin yerini de akıl almalıdır" (Feuerbach, 2008, 60). Öyleyse diyebiliriz ki insanın özü Tanrı'dır. İnsan Tanrı'dan gelir ve ona bakarak kendini tanır. Teoloji antropolojiye döner.

Logos; söz, yasa anlamına gelen bir kavram iken Herakleitos'un bahsettiği gibi, aklın evrene hükmeden düzeni olmuş, Hıristiyanlıkta ise Tanrı'nın sözü haline gelmiştir. Ancak Hıristiyanlığın çözülmesiyle tekrar yeryüzüne inmiştir. İnsan kendi logosunu kendine tekrar kazandırmıştır. Tanrı'nın sözünü tekrar insandaki öz olarak, kendi bütünlüğünde kendini kavramasını sağlayan yasa olarak okumak mümkündür. İnsan haklarının keşfinde bir ara basamak olarak insanın kendini yeniden keşfi, dinin yeryüzünde yeniden canlanmasıyla ilgilidir. Bu ilgiyi sağlayan bağ, insanla devlet arasındaki bağıdır. İnsan her ne kadar seküler bir devlette yaşıyor olsa da, devlet bütün insanların ortak iradesi olduğundan, devlet de Tanrının bir görüntüsüdür; politika ise bağlar kuracak bir dindir. Bu anlamda insan, kendi özünü yansıttığı, ayna tuttuğu Hak'ka bakarak kendi haklarının farkına varacaktır. Çünkü devrettiği iradesini devrettiği sevgi ile beraber tekrar kazanacak, mutluluk amaçlı bir ahlak yaşantısıyla ortak bir gelecek kuracaktır.

Feuerbach'ın demesiyle Önce Tanrı'yı, sonra aklı en son da İnsan'ı tanıyan ve keşfeden süreç insanın kendi imgelemine tarihsel çözümlemesi ile son bulacaktır. Kendini bilen insan kendi haklarını da bu süreçte oturtacak, Tanrı sevgisinin insan sevgisi olarak yansımalarıyla da hakların korunması toplumda karşılıklı hale gelecektir. Böylece, somut insandan soyutlanan fikirlere, imgeleme, oradan da insanın özüne ulaşan Feuerbach, insan haklarının arka planı olan doğal hak düşüncesini de kurmuş olur. İnsanın kendini değerli, onurlu, saygın görmesinin yolu ve yöntemi budur. Akıl, bilme, isteme, irade ve sevginin dünyasallaşması, insan haklarının da evrensel olanağını tür olarak ele alınan insana bahşeder. Bu temel özellikler tekrar insana döndüğünde, insan kendi bütünlüğüne tekrar kavuşacak ve yabancılaşmadan da kurtulacaktır. Aslı olan doğaya dönen insan, asıl özü olan sevgiyi hem kendisine hem de başka insanlara sunacak, bir denge halini, mutlu olma eğilimi ile sağlayacaktır. Aklını kullanmayı doğanın verdiği bir ödev olarak görerek, birlikte yaşayacağı insanlarla ilişkisini düzenleyen kuralları da, özünden, doğasından ve ayna tuttuğu Tanrı'dan tespit edecektir.

Feuerbach'ın insan tasvirinden çıkan sonuçları İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin bazı

maddelerinde test etmemiz mümkündür.

Madde 1

Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

İnsanı tanımlarken Feuerbach, doğa karşısında kalınan durumun yarattığı imgelemin çözümlenmesi işini hareket noktası olarak alır ve türsel olarak insanın bütünselliğinin kurulmasını amaç edinir. Çözümleme sonunda, dinin aşılması ile insan, kendi bütünlüğünü kendi imgesinden yansıtarak görür. İnsanı bölen, benliği parçalayan her ayırım noktası, irade ve sevginin insanda belirmesiyle yok olur. Böylece beyannameye geçen “insanların haysiyet ve haklar bakımından eşitliğinin” gerekçesi sağlanır. Akıl ve vicdan artık Tanrı'nın değil, bütün insanların Tanrı'dan kendilerine geri aldıkları özler ve niteliklerdir. Bu bilinç noktasından hareket eden insan, Tanrı'ya karşı beslediği sevgi bağını insanlara besleyecek; dini, Tanrı için değil, insan için var olan bağlarda sergileyecek; hatta denilebilir ki insanlara sevgi ile bağlanma ve kardeşlik zihniyeti asli dini olacaktır.

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

Feuerbach'a göre yetkin insanda düşüncenin, iradenin ve yüreğin gücü bir arada bulunmalıdır. Yetkin insan, öznelitliklerinin bilincindedir. Parçalanmışlıktan sıyrılmıştır. O gerçek insandır. Öyleyse insan, başka bir insanın altında ya da üstünde olamaz. Aynı imgelemin yansımaları olan insan kavramı, bir ve bütündür. Bu yüzden insanlar farklı değil eşittir. Dahası kölelik ve kulluk, bir kurum olarak tarihte ortadan kalkmıştır. Bunun kimi dini temelleri, insan aklının yabancılaşmadan sıyrılıp kendi mutluluğu için çalışmasının sonucunda dayanaklarını yitirmiştir. Yetkinleşen insanlık, bu gibi uygulamaları yok edip, insanı korumak için haklarını garanti altına almak istemiştir.

25. Maddenin 2. Kısmında

Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Bir çocuğu bir diğerinden farklı kılacak nitelikler insanın öznelitlikleri arasında kesinlikle sayılamaz. İnsan, bu nitelikleri kullanmadan Tanrı'ya havale etmiş ve tarihin ileriki dönemlerinde antropoloji ve teoloji yardımıyla geri almıştır. Bu nitelikler akıl, bilme, istenç ve sevgi'dir. Ve bunların hiç biri iki çocuk arasında farklı hukuksal değerlendirmeye yol açamaz. Tersine insanların doğal eşitliği buradan anlaşılabilir ve aile içinde ya da dışında doğsun, bir çocuğun hakları her çocuk gibi doğal olarak kendi bütünlüğünde önceden vardır.¹

Sonuç ve Değerlendirme:

Olgular ve olayları, bunların bireysel ve toplumsal sonuçlarını analiz etme, bu sonuçları tutarlı bir biçimde açıklama, değerlendirme ve öngörü oluşturma en genel anlamda bilim ve felsefenin işlevleri arasındadır. İdealizm ve materyalizm olgu ve olayları açıklamada ilk fırsatta farklı yollara ayrılır. Söz konusu insan hakları olunca bu ayrışma çok daha açık ve seçik bir biçimde görülür.

Fichte felsefesi bir ahlak idealizmidir. Özgürlük, çalışma hakkı üzerine kurulmuş ama zora dayalı bir sosyalist devlet fikri İnsan hakları ile çelişkilidir. Bunu gören Fichte, gerçekten ahlaklı olan ve hak düşüncesine inanan insan, hukuk ve devletin özgürlüğün teminatı olduğunu görecektir. Ancak doğru olan zor ile değil etik, olduğu için boyun eğmektir. Zira devletin zor kullanmasını da yine özgür birey olarak kendisi seçmiştir. Devlet yasaya kendiliğinden uyan ahlaklı bireylerin üzerinde yükselir. Böylece Fichte'de hak ide'si eğitime dönüşür. Siyasal yükselme ahlakî yükselmeye bu da politik ve ekonomik kalkınmaya varır.

Feuerbach'ta önce Tanrı'yı, sonra akli en son da İnsan'ı tanıyan ve keşfeden süreç insanın kendi imgeleminin tarihsel çözümlemesi ile son bulacaktır. Kendini bilen insan kendi haklarını da bu süreçte oturtacak, Tanrı sevgisinin insan sevgisi olarak yansımalarıyla da hakların korunması toplumda karşılıklı hale gelecektir. Böylece, somut insandan soyutlanan fikirlere, imgeleme, oradan da insanın özüne ulaşan Feuerbach, insan haklarının arka planı olan doğal hak düşüncesini de kurmuş olur.

Öyle anlıyoruz ki Fichte'ye göre; özgürlük hukuk ve devletin teminatı altında gelişen bir şeydir. Ancak zor kullanmak durumunda olan devlet hak konusunda da büyük bir garantördür. Bunun yanında Feuerbach'a göre Tanrı'nın sevgisi altında insan hak bilincine ulaşır. Batı düşüncesi; sadece insan hakları

¹ <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyanname.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).

konusunda değil, teolojik, teorik, etik ve bilimin diğer alanlarında pendulun iki yarısını oluşturan idealist ve materyalist felsefelerin bilim, bilgi ve değer üreten karşılığında beslenmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia (1979). *Çağdaş Felsefe*. Ankara: İnkılâp Yayınları.
Aristoteles (1975). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1.Baskı.
Birand, Kamuran (2001). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları No:198.
Feuerbach, Ludwig (2008). *Dinin Özü*. İstanbul: Say Yayınları.
Feuerbach, Ludwig (2008). *Hıristiyanlığın Özü*. İstanbul: 1.Baskı.
Hızır, Nusret (1976). *Felsefe Yazıları*. Ankara: Çağdaş Yayınları.
Heidegger, Martin (2011) *Varlık ve Zaman*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
Haz: Kılıçarslan, Eyüp Ali - Ateşoğlu, Güçlü (2006). *Alman İdealizmi I Fichte*. Ankara: Doğu Batı.
Mengüşoğlu, Takiyettin (1971). *Felsefi Antropoloji- İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri*. İstanbul: İÜEF.Y.
Scheler, Max (2012). *İnsanın Kozmostaki Yeri*. Ankara: Bilgesu Yayınevi.
Taşkın, Ali ve Becermen, Metin. (2013). *Rönesans ve Yeniçağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
Yılmaz, Faruk (2002). *İlkçağ Düşünce ve Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Köprü Yayıncılık.
İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (1948).
<http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyanamesi.pdf>
(Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).